

Od Urszuli do Hanny... Treny Jana Kochanowskiego jako cykl poetycki

Bibliografia:

-
- Źródło: Jan Kochanowski, *Treny II*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Treny VI*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Treny XIII*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Tren XVII*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.
- Źródło: Jerzy Pelc, „*Treny*” Jana Kochanowskiego, Warszawa 1972, s. 61–62.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Treny I*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.
- Źródło: Stanisław Grzeszczuk, Jan Kochanowski, „*Treny*”, [w:] *Lektury polonistyczne. Średniowiecze – Renesans – Barok*, red. Andrzej Borowski, Janusz S. Gruchała, Kraków 1995, s. 152–153.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Tren VII*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Treny. Dedykacja*, dostępny w internecie: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/treny-motto-i-dedykacja.html> [dostęp 12.07.2021].
- Źródło: Jan Kochanowski, *Tren X*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Tren XIX*, [w:] Jan Kochanowski, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.
- Źródło: Janusz Pelc, *Wstęp*, [w:] Jan Kochanowski, *Treny*, Wrocław 1986.

- Źródło: Jan Kochanowski, *Epitafium Hannie Kochanowskiej*, dostępny w internecie: <https://literat.ug.edu.pl/~literat/kochan/epitaf.htm> [dostęp 12.07.2021].
- Źródło: Jerzy Pietrkiewicz, *Średniowieczna formuła snu w „Trenach” Kochanowskiego*, [w:] *Literatura polska w perspektywie europejskiej. Studia i rozprawy*, tłum. Anna Olszewska-Marcinkiewicz, Ignacy Sieradzki, Warszawa 1986, s. 61–62.

Od Urszuli do Hanny... Treny Jana Kochanowskiego jako cykl poetycki

---

Urszulka

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Jan Kochanowski jest autorem kilku zbiorów: *Pieśni*, *Fraszek*, *Psałterza Dawidowego*. Wśród jego dokonań są też cykle poetyckie, a więc dzieła złożone z większej liczby utworów powiązanych ze sobą formalnie i treściowo.

Już wiesz

Przypomnij sobie z zajęć poświęconych *Pieśni świętojańskiej o sobótce*, czym jest cykl poetycki.

Treny jako cykl

Jan Kochanowski to twórca, który nie pozostawił po sobie wielkiej liczby dzieł. Jak na humanistę przystało, starał się oddawać czytelnikom utwory bez skazy, dopracowane do końca, *wypieszczone*. O starannym przygotowaniu dzieł świadczy m.in. tworzenie

zbiorów, które nie stanowią po prostu ułożonych jeden po drugim utworów, lecz są to ściśle powiązane ze sobą wiersze, składające się na cykle poetyckie.

Definicja: cykl poetycki

zespół utworów lirycznych danego autora, a przy tym należących do tego samego gatunku i dotyczących wspólnego tematu. Do znanych polskich cykli poetyckich należą: Jana Kochanowskiego *Treny* oraz *Pieśń świętojańska o sobótce*, *Sonety krymskie* Adama Mickiewicza, sonety *Z chałupy* Jana Kasprowicza.

Treny składają się z 19 utworów, które w mniej lub bardziej wyraźny sposób odnoszą się do śmierci Urszuli, oraz z [Epitafium Hannie Kochanowskiej](#). Można więc stwierdzić, że to cykl zaczynający się i kończący śmiercią dziecka. Jednak ta swoista klamra nie jest jedynym spoiwem kompozycyjnym najwybitniejszego żałobnego dzieła renesansowej Europy.

Warto przypomnieć: Urszula Kochanowska, 30-miesięczna, pierwsza córka poety, umiera w 1578 lub 1579 roku. W 1580 roku Jan Januszowski wydaje w swej krakowskiej drukarni *Treny*. Nad ich kształtem czuwał sam twórca. Mimo wielu prób ustaleń pierwotnego porządku, nie dysponując rękopisem, można jedynie stwierdzić, iż:

” Jerzy Pelc

'Treny' Jana Kochanowskiego

Przy obecnej znajomości biografii Kochanowskiego o przypuszczalnych, możliwych, choć bynajmniej nie pewnych, nawet nie prawdopodobnych przeobrażeniach konstrukcji *Trenów*, o kolejności aktów twórczych poety w pracy nad tym dziełem, nie możemy powiedzieć nic konkretnego. Zachowajmy przeto powściągliwość w stawianiu niesprawdzalnych domysłów. Skoro jednak dzieje powstawania *Trenów* najprawdopodobniej pozostaną dla nas tylko zagadką, [...] rzeczą tym bardziej istotną jest ukazanie dzieła mistrza czarnoleskiego w jedynej znanej nam, ukończonej już postaci w kontekście jego tradycji i współczesności literackiej.

Ważne!

Fakt, że nie mamy pewności co do kolejności powstawania utworów, nie oznacza, że gdy analizuje się i interpretuje *Treny*, wolno pominąć kompozycję całego dzieła. Twórca ustawił poszczególne wiersze w określonym porządku, dzięki czemu zakodował swoją propozycję stopniowego rozpoznawania cyklu. Można zatem czytać treny pojedynczo – każdy utwór stanowi osobną całość, jednak prawdziwy sens zbioru pojmie się dopiero po lekturze cyklu: od *motta* do *Epitafium Hannie Kochanowskiej*.

” Jan Kochanowski

Treny. Dedykacja

*Tales sunt hominum mentes, quali pater ipse
Juppiter auctiferas lustravit lumine terras.*

ORSZULI KOCHANOWSKIEJ,
WDZIĘCZNEJ, UCIESZONEJ, NIEPOSPOLITEJ DZIECINIE, KTÓRA
CNÓT WSZYTEK I DZIELNOŚCI PANIEŃSKICH POCZĄTKI
WIELKIE
POKAZAWSZY, NAGLE, NIEODPOWIEDNIE, W NIEDOSZŁYM WIEKU
SWOIM,
Z WIELKIM A NIEZNOŚNYM RODZICÓW SWYCH ŻALEM ZGASŁA,
JAN KOCHANOWSKI, NIEFORTUNNY OCIEC,
SWOJEJ NAMILSZEJ DZIEWCE ZŁZAMI NAPISAŁ.
NIE MASZ CIĘ, ORSZULO MOJA.

Źródło: Jan Kochanowski, *Treny. Dedykacja*, dostępny w internecie: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/treny-motto-i-dedykacja.html> [dostęp 12.07.2021].

Ćwiczenie 1

Wybierz określenie najlepiej nazywające formę powyższych słów.

- wstęp
- przekaz
- motto
- dedykacja
- podtytuł
- tytuł

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Określ, czego można się dowiedzieć na temat głównej bohaterki dzieła, czytając dedykację poprzedzającą *Treny*.

Ćwiczenie 3

Wskaż, w jakiej roli (w jakich rolach) występuje w dedykacji Jan Kochanowski. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Ćwiczenie 4

Tekst motto, którym zostały opatrzone *Treny*, w przełożeniu na język polski brzmi:

'Umysły ludzkie są odbiciem światła, którym ojciec Jowisz oświeca urodzajne ziemie.'

Wyjaśnij swoimi słowami sens tego cytatu.

Ćwiczenie 5

Cytat zawarty w motcie pochodzi z *Odysei* [Homera](#). Jan Kochanowski znał grekę, ale zdecydował się na przywołanie łacińskiej wersji słów wielkiego epika. Wyjaśnij, dlaczego przytoczył motto w języku łacińskim.

Ciekawostka

Wśród różnych interpretacji zastosowania w motcie łaciny należy uwzględnić fakt, że jest to tłumaczenie autorstwa [Cycerona](#), który w swych rozważaniach nie zgodził się na pierwotną wymowę słów z *Odysei* – Homer twierdził, że nasz los jest całkowicie w rękach bogów, a rzymski retor użył cytatu z greckiego eposu, by zaprzeczyć zawartemu w nich twierdzeniu. Według Cycerona nie zależymy całkowicie od losu, bo stoik potrafi przygotować się na to, co przyniesie Fortuna. Kochanowski sięgnął po łaciński przekład, by... nie zgodzić się z Cyceronem.

Tren I

Wystąpił błąd

Jan Kochanowski, *Tren I*, czyta Paweł Paprocki

Źródło: a. nn., www.wolnelektury.pl, licencja: CC BY 3.0.

Recytacja Pawła Paprockiego *Tren I* Jana Kochanowskiego.

” Jan Kochanowski

Tren I

Wszystki płacze, wszystkie łzy [Heraklitowe](#)
I lamenty, i skargi [Symonidowe](#),
Wszystki troski na świecie, wszystkie wzdychania
I żale, i frasunki, i rąk łamania,
Wszystki a wszystkie [zaraz](#) w dom się mój noście,
A mnie płakać mej wdzięcznej dziewczki [pomoście](#),
Z którą mię niepobożna śmierć rozdzieliła
I wszystkich moich pociech nagle zbawiła.
Tak więc smok, upatrzysz gniazdo kryjome,
Słowiczki liche [zbiera](#), a swe łakome
Gardło pasie; tym czasem matka szczebiece
Uboga, a na zbójcę co raz się miece.
Próżno, bo i na samą okrutnik [zmierza](#),
A ta nieboga ledwe umyka pierza.

'Próżno płakać' – podobno drudzy rzeczecie.
Cóż, [prze Bóg żywy](#), nie jest próżno na świecie?
Wszystko próżno; [macamy, gdzie miękcej w rzeczy](#),
A ono wszędy ciśnie: [błąd wiek człowieczy](#).
Nie wiem, co lżej: czy w smutku jawnie żałować,
Czyli się z [przyrodzeniem](#) gwałtem mocować.

Źródło: Jan Kochanowski, *Treny I*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.

Ćwiczenie 6

Jan Kochanowski wskazał w swoim utworze na tradycję, z której czerpał. Co to za tradycja? Zacytuj odpowiednie fragmenty.

Ćwiczenie 7

Na początku utworu został określony charakter dzieła. Wymień te wyrazy z *Trenu I*, które zapowiadają ów charakter.

Ćwiczenie 8

Wyjaśnij, dlaczego według poety śmierć jest 'niepobożna'.

Ćwiczenie 9

Kochanowski porównał śmierć do smoka (potwora, węża). Wyjaśnij, czemu służyło to obszerne porównanie. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Polecenie 1

Wybierz z *Trenu I* fragment, który – twoim zdaniem – najlepiej oddaje jego sens. Uzasadnij swój wybór.

Ćwiczenie 10

Określ charakter liryki zastosowanej w utworze. Uzasadnij odpowiedź.

- liryka bezpośrednia
- liryka pośrednia

Ćwiczenie 11

Rozważ, co mogło zadecydować o wyborze tego typu liryki.

Liryka funeralna

Jan Kochanowski, nazywając swój zbiór *Trenami*, od razu zasygnalizował charakter dzieła. Potwierdził go przywołaniem postaci Heraklita i Symonidesa. W ten sposób jednoznacznie wskazał, że będzie inspirować się nie rzymską (bardzo wtedy popularną), lecz grecką liryką funeralną. Wytworzyła ona kilka gatunków, w których wyrażano żal po czyjejs śmierci. Szczególnego znaczenia nabrał tren. Właśnie ta forma literacka pozwalała na ukazanie przeżyć osoby wypowiadającej się w utworze. Tym samym była mniej sformalizowana od dwóch innych, bardzo chętnie wykorzystywanych w XVI wieku (a wywodzących się z antyku) gatunków: epitafulum oraz epicedium.

Definicja: epitafulum

gatunek liryki żałobnej; wiersze do niego należące były krótkie, typowe dla epigramatu: często były dystychami (utworami dwuwiersowymi), a przy tym koncentrowały się na osobie zmarłej lub śmierci jako zjawisku; epigramat jako gatunek zrodził się w starożytnej Grecji (popularny był od V w. p.n.e.)

Definicja: epicedium

stosunkowo obszerny utwór żałobny; te rozmiary wynikały m.in. z dążenia do zachowania retorycznego schematu, zakładającego, że dzieło będzie zawierać pochwałę zmarłego, jego oplakiwanie oraz pocieszenie tych, którzy żalą się po zgonie ważnej dla nich osoby (ewentualnie: napomnienie, by rozpacz nie była nadmierna); gatunek zrodził się w starożytnej Grecji

Tren II

Wystąpił błąd

Jan Kochanowski, *Tren II*, czyta Paweł Paprocki

Źródło: a. nn., www.wolnelektury.pl, licencja: CC BY 3.0.

Recytacja Pawła Paprockiego *Trenu II* Jana Kochanowskiego.

” Jan Kochanowski

Tren II

Jeslim kiedy nad dziećmi piórko miał [zabawić](#),
A [kwoli temu wieku](#) lekkie rymy stawić,
Bodajżebych był raczej kolebkę kołysał
I z drugimi nieważne [mamkom](#) pieśni pisał,
Którmi by dziecińki [noworodne spiły](#).
I swoich wychowańców lamentsy toliły.
Takie fraszki mnie zbierać pożyteczniej było,
Niżli, w co mię nieszczęście moje dziś [wprawilo](#),
Płakać nad głuchym grobem mej wdzięcznej dziewczyny
I skarżyć się na srogość [ciężkiej Prozerpiny](#).
Alem [użyć w obojgu jednakiej wolności](#)
Nie mógł – [owom ominął, jako w dordzałości](#)
[Dowcipu coś ranego](#), na to mię przygoda
[Gwałtem wbiła](#) i moja nienagrodna szkoda.
Ani mi teraz łącno dowiadać się o tym,
Jaka mię z płaczu mego czeka cześć na potym.
Nie chciałem żywym śpiewać, dziś umarłym muszę,
A cudzej śmierci płacząc, sam swe kości suszę.
Próżno to; jakie szczęście ludzi naszladuje,
Tak w nas albo dobrą myśl, albo złą sprawuje.
O prawo krzywdy pełne! O znikomych cieni
Sroga, nieubłagana, [nieużyta ksieni](#)!
Tak li moja Orszula, jeszcze żyć na świecie
Nie umiawszy, musiała w ranym umrzeć lecie?
I nie napatrzawszy się jasności słonecznej,
Poszła nieboga widzieć krajów nocy wiecznej.

A bodaj ani była świata oglądała,
Co bowiem więcej, [jedno ród](#) a śmierć poznała.
A miasto pociech, które winna z czasem była
Rodzicom swym, w ciężkim je smutku zostawiła.

Źródło: Jan Kochanowski, *Treny II*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.

Ćwiczenie 12

Określ, kto jest bohaterem *Trenu II*. Odpowiedź poprzyj cytatami.

Ćwiczenie 13

Określ, czego można się dowiedzieć z *Trenu II* na temat:

- Urszuli,
- Jana Kochanowskiego.

Ćwiczenie 14

Sprawdź, czy w *Trenie I* Kochanowski przedstawił siebie w tych samych rolach co w *Trenie II*. Wyciągnij wniosek ze swoich ustaleń.

Ćwiczenie 15

Wypisz z wiersza te fragmenty, które wyjaśniają, dlaczego Kochanowski musi 'nad dziećmi piórko [...] zabawić'.

Ćwiczenie 16

Wyjaśnij, czy wymowa utworu zgadza się z tym, co wynika z motta do *Trenów*. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Tren VI

Wystąpił błąd

Jan Kochanowski, *Tren VI*, czyta Jakub Wieczorek

Źródło: a. nn., www.wolnelektury.pl, licencja: CC BY 3.0.

Recytacja Jakuba Wieczorka *Trenu VI* Jana Kochanowskiego.

” Jan Kochanowski

Tren VI

Ucieszna moja śpiewaczko, [Safo słowieńska](#),
Na którą nie tylko moja częśćka ziemieńska,
Ale i [lutnia](#) dziedzicznym prawem spaść miała;
Tęś nadzieję już po sobie okazowała,
Nowe piosnki sobie tworząc, nie zamykając
Ustek nigdy, ale cały dzień prześpiewając,
Jako więc lichy słowiczek w krzaku zielonym
Całą noc prześpiewa gardłkiem swym ucieszonym.
Prędkoś mi nazbyt umilkła, nagle cię sroga
Śmierć spłoszyła, moja wdzięczna szczebiotko droga.
Nie nasyciłaś mych uszu swymi piosnkami
I tę trochę teraz płacę [sowicie](#) łzami.
A tyś ani umierając śpiewać przestała,
Lecz matkę ucałowawszy, takeś zegnała:
'Już ja tobie, moja matko, służyć nie będę
Ani za twym wdzięcznym stołem miejsca zasięde;
Przyjdzie mi klucze położyć, samej precz jechać,
Domu rodziców swych miłych wiecznie [zaniechać](#)!
To, i czego żal ojcowski nie da serdeczny
Przypominać więcej, był jej głos ostateczny.
A matce, słysząc żegnanie tak żałościwe,
[Dobre](#) serce, że od żalu zostało żywe.

Źródło: Jan Kochanowski, *Treny VI*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.

Ćwiczenie 17

Przypomnij sobie definicję epicedium. Które z zadań stawianych temu gatunkowi wypełnia *Tren VI*? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Ćwiczenie 18

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 19

Wyjaśnij powody ujęcia Urszuli w podwójnej roli. Rozważ, w jakim celu:

- Kochanowski podkreśla młody wiek zmarłej,
- Kochanowski podkreśla wielki talent zmarłej.

Ćwiczenie 20

Kto oprócz Urszuli i poety pojawia się w tym utworze? Zacytuj odpowiedni fragment.

Ćwiczenie 21

Wyjaśnij, czemu służy wprowadzenie tej postaci. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Tren VI zawiera argumenty wskazujące na to, że nawet dwuipółletnie dziecko zasługuje na dzieło o podniosłej tonacji. Kochanowski wprowadzał zmiany do tradycji liryki funeralnej, ale jednocześnie zachowywał najważniejsze zasady. Poeta odszedł od tradycji, skoro bohaterką podniosłego utworu uczynił nic nieznaczącą osobę: przecież o małej córce szlachcica zamieszkującego jakiś Czarnolas niemal nikt nie słyszał! Takiej osobie można by poświęcić ewentualnie żartobliwą fraszkę albo niewyszukaną piosenkę, a nie – *tren*! Z drugiej strony autor zbioru kilka razy podkreślił ogromny talent Urszuli: talent na miarę największej poetki antyku, czyli Saffony. W ten sposób Kochanowski uzasadniał, dlaczego wychwala zmarłą i opłakuje swą wielką stratę.

Ważne!

Tren VI zawiera jedyną wypowiedź Urszuli w całym zbiorze. Czy to wypowiedź prawdziwa? Można w to wątpić – *Treny* nie są reportażem. Słowa niespełna trzyletniej córki poety przypominają zresztą wypowiedź Antygony z dramatu Sofoklesa. Gdy Antygona została przez stryja Kreona skazana na zamurowanie w jaskini, zegnała się ze światem w podobny sposób, jak wiele wieków później miała to zrobić Urszula Kochanowska.

To jeszcze jeden sposób na uwznioślenie dziecka poety: Urszula, wypowiadając pożegnalne słowa, idzie w ślady niezwykle ważnej postaci greckiego dramatu. Część historyków literatury podkreśla natomiast, że słowa przypisywane Urszuli zawierają analogie do rozstania panny młodej z domem rodzinnym. Podczas obrzędów ślubnych dziewczyna, żaląc się, żegnała się z dotychczasowym życiem. Gdyby przyjąć to wyjaśnienie, otrzymalibyśmy zestawienie już nie z antyczną bohaterką, ale z XVI-wieczną panną młodą.

Tren VII

Wystąpił błąd

Jan Kochanowski, *Tren VII*, czyta Bartosz Woźny

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Recytacja Bartosza Woźnego *Trenu VII* Jana Kochanowskiego.

” Jan Kochanowski

Tren VII

Nieszczesne [ochędóstwo](#), żalosne ubiory
Mojej namilszej cory,
Po co me smutne oczy za sobą ciągniecie?
Żalu mi przydajecie.
Już ona członeczków swych wami nie odzieje,
Nie masz, nie masz nadzieje.
Ujął ją sen żelazny, twardy, nieprzespany.
Już [letniczek pisany](#).
I [uploteczki wniwecz](#), i paski złożone -
Matczyne dary [płone](#).
Nie do takiej [łożnice](#), moja dziewczko droga,
Miała cię [mać uboga](#)
Doprowadzić, nie taką dać obiecowala
[Wyprawę](#), jakąć dała.

Gieźleczkoc tylko dała a lichą tkaneczke,

Ociec ziemie bryłeczke

W główki włożył. Niestetyż, i posag i ona

W jednej skrzynce zamkniona.

Źródło: Jan Kochanowski, *Tren VII*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.

Ćwiczenie 22

Podaj, kim są bohaterowie *Trenu VII*. Wyjaśnij, czy występowali oni w poprzednich trenach.

Ćwiczenie 23

Określ, czemu służy wykorzystane w trenie zestawienie łoża małżeńskiego i trumny.

Ćwiczenie 24

Wskaż w tekście *Trenu VII* metaforę, jaką Kochanowski opisał śmierć i wypisz ją.

Wyjaśnij, czemu służy zastosowanie aż trzech epitetów w tej metaforze.

Pomiędzy *Trenem VII* a *Trenem VI* widać wyraźne związki. W obu występują: córka, matka i ojciec. W *Trenie VI* znaleźć można odniesienia do ówczesnych pieśni weselnych, w następnym wierszu wspomniany jest posag, którym rodzice obdarzali dziewczynę wychodzącą za mąż. To kolejny dowód, że *Treny* stanowią zwarty konstrukcyjnie cykl i należy je czytać w całości. W ten sposób w można w następnym utworze odnaleźć odpowiedź na pytanie zawarte w poprzednim wierszu.

Tren X

Wystąpił bład

Jan Kochanowski, *Tren X*, czyta Jakub Wieczorek

Źródło: a. nn., www.wolnelektury.pl, licencja: CC BY 3.0.

Recytacja Jakuba Wieczorka *Trenu X* Jana Kochanowskiego.

” Tren X

Orszulo moja wdzięczna, gdzieś mi się podziąła?
W którą stronę, w którąś się krainę udała?
Czyś ty [nad wszystkie nieba](#) wysoko wniesiona
I tam w liczbę aniołków małych policzona?
Czyliś do raju wzięta? Czyliś na [szczęśliwe
Wyspy](#) zaprowadzona? Czy cię przez teskliwe
[Charon](#) jeziora wiezie i napawa [zdrojem
Niepomnym](#), że ty nie wiesz nic o płaczu moim?
Czy człowieka zrzuciwszy i myśli dziewicze,
[Wzięłaś na się postawę i piórka słowicze?](#)
Czyli się w czyścju czyścisz, jeśli z strony ciała
Jakakolwiek zmazeczka na tobie została?
[Czyś po śmierci tam poszła, kędyś pierwej była,](#)
Niżeś się na mą ciężką żalność urodziła?
Gdziekolwiek jest, jeśliś jest, lituj mej żalności,
A nie możesz li w onej dawnej swej całości,
Pociesz mię, jako możesz, a staw się przede mną
Lubo snem, lubo cieniem, lub [marą nikczemną](#).

Źródło: Jan Kochanowski, *Tren X*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.

Ćwiczenie 25

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 26

Określ, czemu służy użycie pytań retorycznych.

Ćwiczenie 27

Określ, czego dotyczą pytania zadawane w *Trenie X*.

Ćwiczenie 28

Kochanowski – [poeta doctus](#) – udowodnia w wierszu znajomość różnych dziedzin wiedzy. Wymień je.

Ćwiczenie 29

Sformułuj wniosek, jaki można wysnuć z sięgnięcia przez autora po wiedzę z tych dyscyplin.

Ćwiczenie 30

Zastanów się i wyjaśnij, o czym świadczy prośba zawarta w ostatnich czterech wersach trenu.

Dla zainteresowanych

Tren X – środkowy tren cyklu – ukazuje człowieka, który nie rozumie otaczającego go świata; nie ma nawet pewności, że istnieje jakiegokolwiek życie pozagrobowe. Po widocznym w pierwszych utworach zadziwieniu, że 'nie masz cię, Orszulo moja', przyszedł czas na odrzucenie wszystkiego, co dotąd stanowiło filar egzystencji Kochanowskiego. Przyszedł również czas na pożegnanie się z córką.

Tren XIII

Wystąpił błąd

Jan Kochanowski, *Tren XIII*, czyta Paweł Paprocki

Źródło: a. nn., www.wolnelektury.pl, licencja: CC BY 3.0.

Recytacja Pawła Paprockiego *Trenu XIII* Jana Kochanowskiego.

” Jan Kochanowski

Tren XIII

Moja wdzięczna Orszulo, bodaj ty mnie była
Albo nie umierała lub się nie rodziła.

Małe pociechy płacę wielkim żalem swoim
[Za tym nieodpowiednym pożegnanim](#) twoim.

Omyliłaś mię jako nocny sen znikomy,
Który wielkością złota cieszy zmysł łakomy,
Potym nagle uciecze, a temu na jawi
Z onych skarbów jeno chęć a żądzą zostawi.
Takeś ty mnie, Orszulo droga, uczyniła:
Wielkieś nadzieje w moim sercu roznieciła,
Potymeś mię smutnego nagle odbieżyła
I wszystkie moje z sobą pociechy zabrała.
Wzięłaś mi, zgoła mówiąc, dusze połowicę,
Ostatek przy mnie został na wieczną tesknicę.
Tu mi kamień, murarze, ciosany połóżcie,
A na nim tę nieszczęsną pamiątkę wydróżcie:
ORSZULA KOCHANOWSKA TU LEŻY, KOCHANIE
OJCOWE ALBO RACZEJ PŁACZ I NARZEKANIE.
OPAKEŚ TO, NIEBACZNA ŚMIERCI, UDZIAŁAŁA:
NIE JAĆ ONEJ, ALE MNIE ONA PŁAKAĆ MIAŁA.

Źródło: Jan Kochanowski, *Treny XIII*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.

Ćwiczenie 31

Przypomnij sobie treny, w których pojawił się już motyw snu. Czy sen wspomniany w *Trenie XIII* jest tożsamy z tamtymi? Uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 32

Częstym chwytem stosowanym w tym utworze jest kontrast. Określ, co zostało tu sobie przeciwstawione.

Ćwiczenie 33

Wymień epitety, jakimi Kochanowski określił w tym wierszu córkę. Wyjaśnij, czego dowodzi zastosowanie właśnie tych środków stylistycznych.

Ćwiczenie 34

Osoba mówiąca w wierszu zwraca się nie tylko do Orszuli. Określ, kto jeszcze jest adresatem liryku.

Ćwiczenie 35

ORSZULA KOCHANOWSKA TU LEŻY, KOCHANIE OJCOWE ALBO RACZEJ PŁACZ I NARZEKANIE. OPAKEŚ TO, NIEBACZNA ŚMIERCI, UDZIAŁAŁA: NIE JAĆ ONEJ, ALE MNIE ONA PŁAKAĆ MIAŁA.

- fraszka
- epicedium
- oda
- tragedia
- epitafium

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Tren XVII

Tren XIII zawiera epitafium, które mogłoby znaleźć się na nagrobku Urszuli. Kilka kolejnych trenów nie będzie zawierać bezpośrednich zwrotów do córki poety – w *Trenie XIII* została 'pochowana'. Kochanowski będzie natomiast przedstawiał swoje ogólne rozmyślania wynikające z niesprawiedliwości, jaką jest śmierć małego dziecka. *Treny XIV–XVIII* zawierają pytania o sens odebrania małego dziecka rodzicom – autor poszukuje w nich odpowiedzialnego za ten czyn.

Wystąpił błąd

Jan Kochanowski, *Tren XVII*, czyta Paweł Paprocki

Źródło: a. nn., www.wolnelektury.pl, licencja: CC BY 3.0.

Recytacja Pawła Paprockiego *Trenu XVII* Jana Kochanowskiego.

” Tren XVII

Pańska ręka mię dotknęła,

Wszystkę mi radość odjęła.

Ledwie w sobie czuję duszę

I tę podobno dać muszę.

[...]

Oczu nigdy nie osuszę

I tak wiecznie płakać muszę.

Muszę płakać; o mój Boże,

Kto sie przed Tobą skryć może?

Próżno morzem nie pływamy,

Próżno w bitwach nie bywamy:

Ugodzi nieszczęście wszędzie,

Choć podobieństwa nie będzie.

Wiódłem swój żywot tak skromnie,

Że ledwie kto wiedział o mnie,

A zazdrość i złe przygody

Nie miały mi w co dać szkody.

Lecz Pan, który gdzie tknąć widzi,

A z przestrogi ludzkiej szydzi,

Zadał mi raz tym znaczniejszy,

Czymem już był bezpieczniejszy.

A rozum, który w swobodzie

Umiał mówić o przygodzie,

Dziś ledwie sam wie o sobie:
Tak mię podparł w mej chorobie.

[...]

Próżne to ludzkie wywody,
Żeby szkodą nie zwać szkody;
A kto sie w nieszczęściu śmieje,
Ja bych tak rzekł, że szaleje.

Kto zaś [na płacz lekkość wkłada](#),
Słyszę dobrze, co powiada,
Lecz sie tym żal nie hamuje,
Owszem, większy przystępuje.

[...]

A ja zatym łzy niech leję,
Bom stracił wszystkę nadzieję,
By mnie rozum miał ratować,
Bóg sam mocen to hamować.

Źródło: Jan Kochanowski, *Tren XVII*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.

Ćwiczenie 36

W *Trenie XI* mowa jest o tym, że 'Nieznajomy wróg jakiś miesza ludzkie rzeczy'. Kto w *Trenie XVII* rządzi 'ludzkimi rzeczami'? Wskaż odpowiedni fragment.

Ćwiczenie 37

Określ, w jaki sposób może pomóc człowiekowi rozum.

Ćwiczenie 38

Wyjaśnij, w jaki sposób może pomóc człowiekowi skromność.

Ćwiczenie 39

Rozważ, dlaczego Bóg tak mocno doświadczył osobę mówiącą w wierszu.

Ćwiczenie 40

Wyjaśnij, czy osoba mówiąca w liryku buntuje się wobec Boga. Umotywuj jej postępowanie.

Ćwiczenie 41

Własnymi słowami przedstaw ideę zawartą w strofie:

'Próżne to ludzkie wywody,
Żeby szkodą nie zwać szkody;
A kto sie w nieszczęściu śmieje,
Ja bych tak rzekł, że szaleje!'

Źródło: Jan Kochanowski, *Tren XVII*, [w:] tegoż, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.

Tren XIX

Wystąpił błąd

Jan Kochanowski, *Tren XIX albo Sen*, czyta Paweł Paprocki

Źródło: a. nn., www.wolnelektury.pl, licencja: CC BY 3.0.

Recytacja Pawła Paprockiego *Trenu XIX albo Sen* Jana Kochanowskiego.

” Jan Kochanowski

Tren XIX albo Sen

Żałość moja długo w noc oczu mi nie dała
Zamknąć i zemdlonego upokoić ciała.
Ledwie mię na godzinę przed świtanim swemi
[Sen leniwy](#) obłąpił skrzydły czarnawemi.
Na ten czas sie matka właśnie ukazała,
A na rękę Orszulę moję wdzięczną miała,

Jaka więc po paciorek do mnie przychodziła,
Skoro z swego posłania rano się ruszyła.
Gieźleczek białe na niej, włoski pokręcone,
Twarz rumiana, a oczy [ku śmiechu skłonię](#).
Patrzę, co dalej będzie, aż matka tak rzecze:
'Spisz, Janie, czy cię żalność twoja zwykła piecze?'
Zatymem ciężko westchnął i tak mi się zdało,
Żem się ocknął; a ona, pomilczawszy mało,
Znowu mówić poczęła: 'Twój nieutulony
Płacz, synu mój, przywiódł mię w te tu wasze strony
Z krain barzo dalekich, a łzy gorzkie twoje
[Przeszły](#), aż i umarłych tajemne pokoje.

[...]

Nie od rozkoszyć poszła; poszłać od trudności,
Od pracy, od frasunków, od złez, od żalności,
Czego świat ma tak wiele, że – by też co było
W tym docześnieym żywocie człowieczeństwu miło –
Musi smak swój utracić prze wielkość [przysady](#),
A przynamniej prze bojażń nieuchronnej zdrady.
Czegóż płaczem, prze Boga? Czegóż nie zażyła?
Że sobie swym posagiem [pana](#) nie kupiła?
Że [przegrozek](#) i cudzych fuków nie słuchała?
Że boleści w rodzeniu dziątek nie uznała?
Ani umie powiedzieć, czego jej troskliwa
Matka doszła: co z większym utrapieniem bywa,
Czy je rodzić, czy je [grześć](#)? Takieć pospolicie
Przysmaki wasze, czym wy sobie świat słodzicie.
W niebie szczere rozkoszy, a do tego wieczne,
Od wszelakiej [przekazy](#) wolne i bezpieczne.
Tu troski nie panują, tu pracy nie znają,

Tu nieszczęście, tu miejsca przygody nie mają,
Tu choroby nie najdzie, tu nie masz starości,
Tu śmierć łzami karmiona nie ma już wolności.
[...]

Źródło: Jan Kochanowski, *Tren XIX*, [w:] Jan Kochanowski, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.

Ćwiczenie 42

Określ, o jakim śnie mówi *Tren XIX*.

Ćwiczenie 43

Poszukaj w poprzednich trenach fragmentu, który można potraktować jako zapowiedź pojawienia się Urszulki we śnie.

Ćwiczenie 44

Spróbuj wyjaśnić, dlaczego z Urszulką przybyła jej babka – matka Jana Kochanowskiego.

Ćwiczenie 45

Wymień argumenty, jakich użyła matka Jana Kochanowskiego, tłumacząc krótkość życia Urszuli.

Ćwiczenie 46

Wyjaśnij przestanie matki Jana Kochanowskiego.

„Tego się, synu, trzymaj, a ludzkie przygody
Ludzkie noś; jeden jest Pan smutku i nagrody!
Tu zniknęła. Jam się też ocknął. [Aczciem prawie](#)
Niepewien, jeslim przez sen słuchał czy na jawie.”

Źródło: Jan Kochanowski, *Tren XIX*, [w:] Jan Kochanowski, *Treny*, oprac. Jerzy Pelc, Wrocław 1986.

Ćwiczenie 47

Rozważ, czemu może służyć sygnalizowanie przez poetę, że nie jest pewien, czy Urszula ukazała mu się we śnie, czy też – na jawie.

Ważne!

W wersach 'ludzkie przygody / Ludzkie noś; jeden jest Pan smutku i nagrody' Kochanowski zawarł odniesienia do dwóch kręgów kulturowych. 'Pan smutku i nagrody' to aluzja do kilku miejsc z ksiąg biblijnych (np. Księgi Hioba), w których podkreśla się, że Bóg jest dawcą wszystkiego. 'ludzkie przygody / Ludzkie noś' można przetłumaczyć jako 'Zdarzenia, które dotyczą człowieka, znoś po ludzku'. To cytat z *Tuskulanek* Cyncerona. Jednak te same słowa nie oznaczają tej samej treści. Rzymski stoik zalecał, by wobec wyroków Fortuny zachować filozoficzny spokój. Kochanowski natomiast podkreślał, by nigdy nie przestawać być człowiekiem, z jego emocjami, lękami, radościami – tylko pełnia doświadczeń daje pełnię życia.

Okazuje się więc, że *Treny* zaczynają się przewrotnym nawiązaniem do Cyncerona (łacińskie tłumaczenie fragmentu *Odysei* Homera) i kolejnym nawiązaniem się kończą. To tylko jeden z dziesiątków dowodów na ścisłe związki między poszczególnymi utworami wchodzącymi w skład zbioru.

Tren XIX jest ostatnim trenem w zbiorze, ale nie jego ostatnim utworem. Na końcu Kochanowski zamieścił wiersz poświęcony drugiej córce.

” Jan Kochanowski

Epitafium Hannie Kochanowskiej

I tyś, Hanno, za siostrą prędko pospieszyła
I przed czasem podziemne kraje nawiedziła,
Aby ociec nieszczęsny za raz odżałował
Wszytkiego, a na trwalsze rozkoszy się chował.

Źródło: Jan Kochanowski, *Epitafium Hannie Kochanowskiej*, dostępny w internecie:
<https://literat.ug.edu.pl/~literat/kochan/epitaf.htm> [dostęp 12.07.2021].

Ćwiczenie 48

Przypomnij definicję epitafium. Wyjaśnij, czy wiersz poświęcony Hannie Kochanowskiej wypełnia zasady tego gatunku.

Ćwiczenie 49

Określ, czego można się dowiedzieć o Hannie z tego krótkiego utworu.

Ćwiczenie 50

Wyjaśnij, jak Kochanowski wytłumaczył śmierć Hanny.

Ważne!

Jan Kochanowski zdecydował się opowiedzieć o tym, jak śmierć dziecka zmieniła jego postrzeganie życia i w jaki sposób poradził sobie z rozpadem swojego świata. Wybrał do tego formę trenów. Zadbaj przy tym, aby stworzyły one cykl poetycki. Powiązaniu utworów służyło też sięgnięcie do kompozycji epicedium.

” Janusz Pelc

Wstęp

W dotychczasowych badaniach literackich bardzo słusznie zwracano uwagę [...] na związki *Trenów* z tradycją antycznego i humanistycznego epicedium. W *Trenach* poety czarnoleskiego odnajdujemy [...] obecność większości głównych motywów klasycznego epicedium. Epicedium [...] było niewątpliwie utworem o konstrukcji zwartej, jednolitej, mimo iż w skład jego wchodziły poszczególne części: *laudatio* (pochwała), *comploratio* (opłakiwanie), *consolatio* (pocieszenie, łączyło się z nim często *exhortatio* - napomnienie), a ponadto często jeszcze wstęp, czyli *exordium*.

Źródło: Janusz Pelc, *Wstęp*, [w:] Jan Kochanowski, *Treny*, Wrocław 1986.

Jan Kochanowski zawarł w *Trenach*:

- wstęp (taki charakter ma dedykacja),

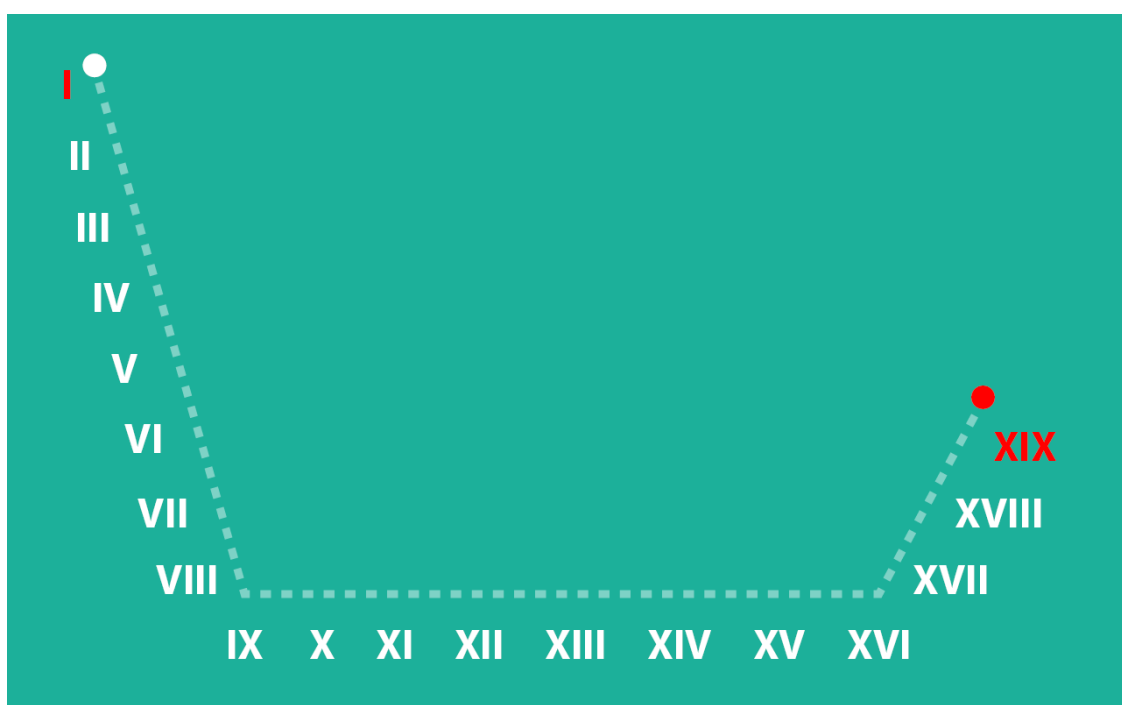
- pochwałę Urszuli (jest równa Safonie!),
- jej opłakiwanie (rozpacz rodziców po śmierci dziecka-poetki w *Trenach II–VIII*),
- pocieszenie i napominanie w trenie ostatnim.

Poza tym:

- wielokrotnie odwoływał się do motywu snu,
- dyskutował ze stoicyzmem (oraz Cynceronem),
- nawiązywał do swych dawnych wyobrażeń na temat twórczości.

O przemyślanym układzie poszczególnych utworów w cyklu świadczy też przemiana emocjonalna osoby mówiącej w lirykach. Najpierw widać narastanie świadomości straty poniesionej przez rodziców (*Treny II–VIII*). Następnie opisane zostało zwątpienie w te wartości, które były ważne dla Kochanowskiego przed śmiercią córki (*Treny IX–XVI*). Kolejne dwa utwory wskazują na zrozumienie, że za wszystkimi wydarzeniami w życiu człowieka kryje się Bóg. Ostatni utwór przynosi wreszcie uspokojenie i znalezienie nowej filozofii: chrześcijańskiego stoicyzmu, łączącego zaufanie Bogu ze zgodą na to, co on zsyła.

Graficznie można owe zmiany emocjonalne przedstawić tak:

Teksty do wyboru

Bluźniercza wątpliwość

” Stanisław Grzeszczuk

Jan Kochanowski - 'Treny'

Tren X jest kolejnym 'aktem' w 'dramacie światopoglądowym'. Wpisane weń wątpliwości i pytania dotyczą spraw szczególnie istotnych dla poglądów religijnych Kochanowskiego i jego współczesnych, mianowicie życia pozagrobowego. [...]

Zwielokrotnienie pytań i ten szczególny użytek, jaki Kochanowski czyni w *Trenie X* z własnej erudycji klasycznej, znajomości literatury, religii i filozofii, ma dodatkowy sens: sugeruje wątpliwość, która w ustach chrześcijanina jest bluźnierstwem: nie ma cię nigdzie. Dlatego to na znaki zapytania o miejsce pobytu Orszulki po śmierci, wzmocnione generalizującym 'Gdziekolwiek jest' – nakłada się sceptyczne stwierdzenie: 'jeśliś jest'.

Źródło: Stanisław Grzeszczuk, Jan Kochanowski, „*Treny*”, [w:] *Lektury polonistyczne. Średniowiecze – Renesans – Barok*, red. Andrzej Borowski, Janusz S. Gruchała, Kraków 1995, s. 152–153.

Formuła snu

” Jerzy Pietrkiewicz

Średniowieczna formuła snu w 'Trenach'

Kochanowskiego

Kochanowski raczej nie opisuje swego snu, jego rola sprowadza się do postaci cierpliwego odbiorcy, pokornie wysłuchującego uporządkowanego i przekonującego przekazu. Jako *oraculum* w sensie rozumianym przez Macrobiusa [...] jesteśmy skłonni go

zaakceptować. Rzeczowy sposób wyrażania myśli przez ducha jest filozoficznie i artystycznie zharmonizowany z argumentami poety, brzmiącymi w tych trenach, które rozważają znaczenie szczęścia, losu i nieodgadnionych wyroków boskich (np. IX, XI, XVI, XVII).

Źródło: Jerzy Pietrkiewicz, *Średniowieczna formuła snu w „Trenach” Kochanowskiego*, [w:] *Literatura polska w perspektywie europejskiej. Studia i rozprawy*, tłum. Anna Olszewska-Marcinkiewicz, Ignacy Sieradzki, Warszawa 1986, s. 61–62.

Preteksty

Emocjonalny ekshibicjonizm

Polecenie 2

Dziś w programach telewizyjnych można spotkać ludzi, którzy otwarcie mówią o swoich przeżyciach, nawet jeśli były one bardzo osobiste i ekstremalne. Przygotuj swój głos w dyskusji, czy taki emocjonalny ekshibicjonizm to coś dobrego.

Zadaniowo

Polecenie 3.1

Poszukaj w *Trenach* odniesień do mitologii i *Biblii*. Sprawdź, czy któryś z kręgów kulturowych mocniej wpłynął na *Treny*. Interpretację dostrzeżonego zjawiska zredaguj w formie notatki.

Polecenie 3.2

Korzystając z dowolnego źródła, wypisz utwory (autor, tytuł, rok napisania lub wydania), których tematem jest śmierć Jana Kochanowskiego. Określ charakter tych dzieł, a następnie sformułuj ogólne wnioski dotyczące zgromadzonych utworów.